

CU PRIVIRE LA PROBLEMA TOPOARELOR DE SILEX DIN MOLDOVA

Luind ca punct de plecare unele descoperiri relativ recente din Moldova și din regiunile occidentale ale U.R.S.S., Adrian Florescu a studiat de curind în două contribuții problema topoarelor de silex din aceste regiuni¹. În cea de-a doua contribuție, în care problema este tratată în ansamblul său, după prezentarea completă a descoperirilor la acea dată (1959), tinărul cercetător se oprește și la unele concluzii care ni se pare că merită să fie analizate mai îndeaproape.

Una dintre concluziile sale, și anume afirmația că «întregul complex de descoperiri de topoare de silex de pe teritoriul Moldovei se încadrează într-o perioadă a cărei limită superioară nu depășește cultura Gorodsk-Usatovo»² este indiscutabil cu totul întemeiată. În privința limitei inferioare, Florescu nu crede că se poate pronunța «prea categoric», dar — cu unele rezerve — înclină să fixeze «limita cronologică a complexului de descoperiri de topoare de silex din Moldova în perioada corespunzătoare fazelor de evoluție B sau, eventual A-B ale culturii cucuteniene»³. Pe de altă parte, prezența topoarelor de silex în Moldova «este indisolubil legată de penetrația în spațiul carpato-niprovian a elementelor nordice și nord-răsăritene, de caracter nebandceramic»⁴, iar la apariția lor pe teritoriul Moldovei trebuie «să fi contribuit... și elementele Cucuteni C pătrunse... încă din vremea corespunzătoare fazei Cucuteni A-B»⁵. În sfârșit, «documentarea recentă în Moldova a mormintelor în cutie de piatră, cu inventar absolut identic aceloră din Volhynia și Podolia, este o dovadă că un rol important, dacă nu chiar hotărîtor, în apariția topoarelor de silex la răsărit de Carpați l-au avut tocmai purtătorii culturii Bugului nordic»⁶.

---

¹ Adrian Florescu, *Depozitul de unelte de caracter neolitic de la Valea Adîncă*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 215—224; idem, *К вопросу о кремневых монопазах в Молдове*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 79—102.

² A. Florescu, *К вопросу...*, p. 96.

³ *Ibidem*, p. 100.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 101.

Firește, nu trebuie să ne mire caracterul ipotetic și rezervat al acestor concluzii pe care le-am desprins din paginile lucrării lui A. Florescu, ci dimpotrivă merită să fie apreciată prudența sa, deoarece este evident că informațiile noastre sînt încă insuficiente spre a ne îngădui să formulăm numai concluzii definitive. Singura care poate fi considerată ca atare este, după cum am spus, tocmai prima dintre concluziile sale reproduse de noi mai sus, căci este incontestabil că nici unul dintre topoarele de silex din Moldova nu poate depăși limita cronologică superioară a culturii Gorodsk-Horodiștea, nici mormintele în cutie de piatră din Moldova (în care s-au găsit asemenea topoare de silex) neputînd fi mai tîrziu decît această cultură.

Socotim însă că în ceea ce privește limita inferioară cronologică, nici un fapt *absolut cert* cunoscut nouă pînă acum nu ne îndreptățește să o fixăm într-o vreme contemporană fazei Cucuteni A-B și nici chiar fazei Cucuteni B. Într-adevăr, datele care l-au determinat pe Florescu să formuleze această ipoteză ni se par neconcludente. Pentru o limită cronologică inferioară în timpul fazei Cucuteni A-B, d-sa se sprijină *exclusiv* pe relațiile cu privire la sondajele de la Polivanov-Iar, iar pentru o eventuală limită cronologică inferioară în vremea fazei Cucuteni B se bazează numai pe descoperiri neconcludente din două așezări cucuteniene — și anume Cucuteni și Drăgușeni.

Să analizăm deci faptele, începînd cu descoperirile din Moldova. Chiar A. Florescu amintește¹ că în stratul superior de la Cucuteni — în care s-au descoperit trei topoare de silex — a fost găsită ceramică aparținînd culturii Horodiștea-Gorodsk (d-sa spune « Gorodsk-Usatovo »), pe care H. Schmidt a atribuit-o în parte fazei Cucuteni B și în parte fazei A-B. De altfel, în săpăturile mai vechi de la Cucuteni s-au găsit unele morminte cu schelete chircite², introduse desigur ulterior în stratul de cultură cucutenian, și care nu pot aparține decît tot aceleiași perioade post-cucuteniene ca și ceramica Horodiștea-Gorodsk. Faptul că H. Schmidt n-a sesizat un strat special cu resturile acestei ultime culturi nu trebuie pus neapărat în legătură cu vre-o deficiență a metodei și a observațiilor sale stratigrafice, ci se leagă de împrejurarea că aceste depuneri nu constituie un adevărat strat sau chiar nivel bine determinat. Această situație trebuie să fie identică aceleia pe care noi am întilnit-o și în toamna anului 1960 la Gumelnița, în valea Dunării, unde depunerile numite Gumelnița D nu constituie un strat aparte, ci sînt numai infiltrări în stratul superior (Gumelnița B). Se știe de altfel că H. Schmidt a amintit că în primul șanț mai mare pe care l-a săpat la Cucuteni a găsit trei niveluri, dintre care în cel superior se afla aproape exclusiv material încadrat de el în grupa Cucuteni C³, fapt care pare a veni tocmai în sprijinul existenței unor depuneri posterioare acelorale ale fazei Cucuteni B și în așezarea eponimă de pe « Cetățuia ». În aceste condiții și întrucît topoarele de silex de la Cucuteni nu au fost descoperite sub sau între dărîmăturile netulburate ale unor locuințe din faza Cucuteni B, socotim că ele nu pot fi atribuite fazei Cucuteni B din această așezare, ci depunerilor ulterioare. Ce-i drept, și A. Florescu a spus că ele « ar putea » aparține « resturilor Gorodsk-Usatovo

¹ A. Florescu, *К сонпочу* . . . , p. 100.

² D. Beldiceanu, *Rominul*, Iași, 27 februarie, 1895; etc.

³ H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 78.

de acolo »¹, dar nouă ni se pare că este vorba nu de o posibilitate, ci de o cvasicertitudine. De aceea topoarele de silex de la Cucuteni nu pot constitui în nici un caz un element concludent în sprijinul ipotezei după care limita cronologică inferioară a pătrunderii topoarelor de silex în Moldova poate fi situată în timpul fazei Cucuteni B.

În ceea ce privește fragmentul de topor de silex despre care acum mai bine de treizeci de ani noi înșine am spus că s-a descoperit la Drăgușeni², lucrurile sînt și mai simple. Într-adevăr, examinînd din nou acest fragment, am constatat că părerea noastră veche este greșită, căci chiar dacă el s-a desprins dintr-o altă uneltă de silex (percutor?) și nu este cumva un deșeu de prelucrare, nu poate fi în nici un caz o spărtură dintr-un topor de silex. O dată rectificată această greșeală, credem că putem afirma că în nici o așezare din Moldova datînd din faza Cucuteni B nu s-a descoperit pînă acum în chip cert vreun topor de silex. Semnificativ este însuși faptul că nici în așezarea de la Tirgu Ocna, nici în aceea de la Valea Lupului, datînd dintr-o etapă tîrzie (ultima chiar finală!) a fazei Cucuteni B, nu s-a găsit măcar un singur topor de silex, constatare care întărește încheierea noastră de mai sus. Iar diferitele piese găsite *la suprafața* unor așezări unde se aflau și fragmente ceramice cucuteniene nu pot infirma această constatare, căci numai descoperirea unor piese în straturi arheologice bine precizate, între și sub resturile unor locuințe, și în cursul unor săpături sistematice ar putea dovedi că topoarele de silex erau folosite chiar în așezările cucuteniene.

De altfel, dacă informațiile de care dispunem sînt complete, situația este identică și la răsărit de Prut. Este adevărat că A. Florescu spune că topoare de silex « se cunosc în mod cu totul sporadic și în inventarul unor așezări de faza corespunzătoare, C/I, din cercul Tripolie »³ — dar această afirmație nu este însoțită de nici o indicație precisă și nu constituie decît reproducerea (parțială și ușor modificată) a unei fraze a T. Passek. Vorbind despre așezarea de la Gorodsk, distinsa cercetătoare sovietică spunea: « Topoarele de piatră și de cremene... care se întîlesc rar în așezările tripoliene din etapa C/I, apar la Gorodsk într-o cantitate importantă »⁴. Dar dacă vom parcurge cu atenție întreaga sa expunere de-a lungul celor cîteva zeci de pagini consacrate descrierii materialelor din diferite așezări aparținînd etapei C/I și caracterizării acestei etape⁵, vom vedea că nu se menționează *nici o singură dată* descoperirea unui topor de silex într-o așezare tripoliană din această etapă. Acest fapt ar putea să însemne că expresia « topoare de piatră și de silex » este o generalizare în funcție de situația din etapa C/II — γ /II, sau că ea avea în vedere tocmai topoarele de silex atribuite de H. Schmidt stratului B, care — după cum se știe — corespunde cu etapa C/I din periodizarea T. Passek și figurează într-una dintre coloanele tabelii pe care sînt trecute așezările și materialele caracteristice acestei etape⁶. Oricum ar fi însă, rezultă — așa cum am mai spus — că topoarele de

¹ A. Florescu, *К вопросу...*, p. 100.

² Vladimir Dumitrescu, *Une nouvelle station à céramique peinte dans le nord-ouest de la Moldavie, în Dacia*, III—IV, p. 115—149; v. fig. 4/6. p. 120.

³ Adrian Florescu, *Depozitul de unelte de caracter neolitic...* loc. cit., p. 219.

⁴ T. S. Passek, *Периодизация трипольских поселений*, Moscova-Leningrad, 1949; v. p. 159.

⁵ *Ibidem* p. 109—156.

⁶ *Ibidem* fig. 67.

silex nu se întilnesc în așezările tripoliene din această etapă¹, după cum nu se întilnesc nici în Moldova în așezările din faza Cucuteni B.

Aceasta fiind situația pentru faza Cucuteni B, pare desigur din capul locului și mai puțin probabil ca apariția topoarelor de silex în mediul cucuteniano-tripolian să poată fi situată într-o perioadă și mai veche, și anume într-o vreme corespunzătoare fazei Cucuteni A-B. Căci dacă aceste unelte ar fi apărut încă de atunci, ele ar fi trebuit nu numai să persiste, dar chiar să se și înmulțească simțitor în faza următoare (Cucuteni B); am văzut însă că nu se poate vorbi despre așa ceva. Totuși, întrucât ipoteza lui A. Florescu are la bază exclusiv datele T. Passek cu privire la descoperirile de la Polivanov-Iar, pe malul drept al Nistrului Superior, se cuvine să analizăm mai îndeaproape situația de aci.

Prezența a numeroase topoare cioplite de silex într-o serie de puncte situate pe malul drept al cursului superior al Nistrului, inclusiv lângă Polivanov-Iar, este un fapt cunoscut de multe decenii; într-adevăr, toți acei care au cercetat din punct de vedere arheologic această zonă au adunat de la suprafață, pe lângă alte numeroase unelte și fragmente de unelte, și foarte multe topoare de silex cioplite, în general de tipul numit cu «ceafa» groasă și cu secțiunea dreptunghiulară. În colecțiile Muzeului Național de Antichități al Institutului de arheologie se află o serie de asemenea topoare, adunate cu prilejul cercetărilor de suprafață. În cursul unor cercetări preliminare expediția tripoliană a Academiei de Științe a U.R.S.S. a descoperit în ultimii ani chiar la suprafață numeroase piese de silex, pe care desigur lucrările agricole sau eventualele eroziuni și gropi ulterioare le-au scos la iveală.

Să trecem însă la darea de seamă a T. Passek despre săpăturile sale din 1949 și 1950 de la Polivanov-Iar². Săpăturile au atins în unele puncte adâncimea de 1,80 m și i-au dat posibilitatea să identifice trei straturi de cultură: în stratul superior (I), cu locuințe de suprafață de tip platforme, s-a găsit material caracteristic pentru faza Cucuteni B — Tripolie C/I; în stratul mijlociu (II), în care s-a dezgropat și un mare bordei, unele materiale ceramice sînt tipice pentru faza Cucuteni A-B³; în sfîrșit, în stratul de bază (III), materialele ceramice sînt

¹ Dalta de silex de la Petreni, păstrată în muzeul Arheologic din Odesa (și pe care o amintește Adrian Florescu, *К вопросу...*, p. 96, nota 96), nu a fost descoperită în săpăturile lui von Stern, căci în acest caz el ar fi publicat-o în lucrarea sa *completă* asupra rezultatelor săpăturilor întreprinse de el. De aceea ea nu poate infirma cele arătate de noi.

² T. S. Passek, *Итоги работ трипольской (днепровской) экспедиций*, în KS, XLV, 1952, p. 3 — 18.

³ Credem că este greșit să se paralelizeze direct faza Cucuteni A-B cu etapa Tripolie B₂ din periodizarea T. Passek (așa cum face A. Florescu, *К вопросу...*, p. 94), deoarece — după cum se poate constata din descrierea materialelor (T. Passek, *Периодизация...*, p. 54 — 108) cit și din tabelul elementelor specifice înregistrate la fig. 34 — cea mai mare parte din materialele încadrate în etapa Tripolie B₂ nu sînt de loc caracteristice pentru faza Cucuteni A-B. Dimpotrivă, cu puține excepții, ele sînt caracteristice fazei Cucuteni B, ca și cele din etapa C/1, de altfel (vezi, de pildă, materialele pictate din așezarea Kolomișcina II, absolut tipice pentru faza Cucuteni B). Pe de altă parte, în etapa sa $\gamma/1$, T. Passek a încadrat chiar materialele de la Traian, deși aceasta este o așezare absolut tipică, precum se știe, pentru faza Cucuteni A-B și nu poate fi încadrată în aceeași etapă cu Cucuteni B, cum a făcut T. Passek (*периодизация...*, fig. 62). De altfel tot în etapa sa $\gamma/1$, T. Passek a înglobat și o serie de materiale ceramice din Moldova și din Ucraina specifice fazei Cucuteni A (vezi coloanele 2 — 3 — 4 ale aceluiași tabel din fig. 62), așa încît nu se poate pune semnul egalității între etapa B₂ din periodizarea T. Passek și faza Cucuteni A-B. Problema caracteristicilor proprii etapelor Tri-

caracteristice pentru faza Cucuteni A₃ după periodizarea noastră¹, sau pentru etapa Tripolie B I după periodizarea T. Passek. În cursul acestor săpături a fost descoperit un atelier pentru prelucrarea uneltelor de silex la nivelul locuințelor din stratul superior și un alt atelier în partea superioară a bordeiului nr. 13 din stratul II, a cărui groapă coboară însă pînă la baza stratului III. Printre miile de fragmente, deșeuri de prelucrare și unelte întregi de silex din aceste ateliere, s-au găsit și numeroase topoare cioplite, precum și vîrfuri de săgeți, unele cu peduncul și altele cu baza concavă. Este clar deci că dacă aceste ateliere ar putea fi atribuite cu siguranță așezării cucuteniano-tripoliană de la Polivanov-Iar, ar trebui să admitem că atît în stratul II cît și în stratul III s-a descoperit cîte un atelier care prelucra aceleași tipuri de unelte.

Considerînd că aceste unelte aparțin într-adevăr așezării tripoliene, T. Passek socotește pe de o parte că descoperirea topoarelor de silex de aici ne dă posibilitatea să cunoaștem unele unelte de producție ale triburilor tripoliene, încă necunoscute din alte așezări contemporane, iar pe de altă parte că — ținînd seama de numărul enorm al uneltelor, armelor etc, de aci și din celelalte puncte cu descoperiri similare de pe malul drept al Nistrului superior — este sigur că aceste ateliere nu lucrau numai pentru așezările respective, ci pentru schimb cu alte triburi și așezări². Firește, dacă admitem că atelierele respective aparțineau așezărilor tripoliene, ultima concluzie se impune în chip categoric. Dar atunci ar trebui implicat ca în așezările din fazele respective (Cucuteni B—Tripolie C/I și Cucuteni A-B) să se fi descoperit numeroase asemenea unelte, ajunse acolo tocmai în urma schimburilor intertribale amintite. Totuși am văzut mai sus că asemenea topoare de silex nu s-au găsit nici în așezările fazei Cucuteni B de la apus de Prut, nici în acelea din etapa tripoliană corespunzătoare, C/I, de la răsărit de Prut, deși distanța de la Nistru la Siret (mai ales în zona nordică) este foarte mică. Asupra situației din eventualele așezări aparținînd fazei Cucuteni A-B de la răsărit de Nistru nu putem deocamdată stărui, pentru motivele arătate de noi mai sus (vezi p. 368, nota 3). Dacă însă ne referim la așezările din această fază de la vest de Prut, constatăm că în nici una nu s-a găsit vreun fragment de topor de silex. Într-adevăr, nici în așezarea de la Cucuteni-Dîmbul Morii (pe baza căreia H. Schmidt a putut preciza existența « fazei de tranziție » A-B), nici în așezările de la Calu și de la Frumușica, unde alături de faza A și B este reprezentată și faza de tranziție A-B, și de altfel nici în așezarea de la Corlăteni, aparținînd exclusiv fazei Cucuteni A-B nu s-au găsit asemenea unelte. Și mai concludent este faptul că ele lipsesc cu desăvîrșire și în așezarea de la Traian; căci, după cum se știe, în această ultimă stațiune s-au săpat multe mii de metri pătrați, dezvelindu-se numeroase locuințe și descoperindu-se sute și chiar mii de unelte de tot felul, inclusiv sute de piese de silex, fără să se fi găsit vreun fragment de topor de silex. Lipsa acestor unelte din toate așezările cercetate pînă acum nu

---

polie B₂ și γ /I din periodizarea T. Passek va trebui reluată în ansamblul ei, pe baza restudierii tuturor materialelor din R. S. S. Ucraina, și numai după ce se vor rectifica în detaliu și se vor preciza mai bine caracteristicile etapelor B₂ și γ /I se va putea încerca o eventuală paralelizare între Tripolie B₂ (revizuit) și Cucuteni A-B.

¹ Vladimir Dumitrescu, *La civilisation de Cucuteni*, în *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 9, 1959, p. 7—48; idem, *paragraful Complexul cultural Cucuteni*, în *Istoria Romîniei*, I, București, 1961, p. 60—70.

² T. S. Passek, *Итоги работ трипольской экспедиции*, în *KS*, XLV, 1952, p. 11—12.

poate să însemne decît că astfel de unelte nu erau cunoscute de triburile cucuteniene în faza A-B¹.

Dacă într-adevăr amintitele ateliere de la Polivanov-Iar ar fi fost active încă din această vreme, și ținînd seama de unitatea diferitelor manifestări ale acestei culturi mai ales în domeniul uneltelor, ceramicii, plasticii și a celorlalte elemente caracteristice, ar fi greu de presupus că uneltele lucrate în mare cantitate în atelierele de la Nistrul Superior nu au fost folosite decît de unele triburi și numai în unele așezări (de altfel încă neidentificate!), neputînd ajunge pînă la Traian, în valea Bistriței și mai ales nici pînă la Corlăteni, așezare situată la abia cîteva zeci de kilometri de Nistru. Fiind greu de crezut că un număr atît de mare de unelte ar fi putut fi destinate exclusiv locuitorilor așezărilor unde s-au găsit atelierele, și de vreme ce astfel de unelte am văzut că nu s-au descoperit în nici o altă așezare cucuteniană sau tripoliană, ni se pare că se impune de la sine o singură concluzie — și anume că topoarele și celelalte unelte etc. din atelierele de la Polivanov-Iar (și în consecință și « atelierele » însele) nu sînt contemporane cu nici una dintre așezările tripoliene succesive din această localitate². Această concluzie, care contrazice punctul de vedere al Tatianej Passek, ni se pare că se poate sprijini și pe faptul că între piesele descoperite în aceste « ateliere » se află și vîrfuri de săgeți cu peduncul, tip de armă care nu numai că nu este caracteristic pentru nici una dintre fazele culturii Cucuteni-Tripolie³, dar lipsește cu totul în aceste așezări. Chiar vîrfurile de săgeți scobite la bază nu sînt tipice, dar uneori ele se întîlnesc în așezările cucuteniene.

Dacă deci admitem concluzia de mai sus — și nu credem, că, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, se poate altfel se impune în chip firesc și o întrebare: cum pot fi explicate totuși descoperirile de la Polivanov-Iar? După părerea noastră, răspunsul nu poate fi decît că cele două « ateliere » descoperite aici — ca și celelalte din care provin nenumăratele unelte și deșeuri de silex de pe malul apusean al Nistrului Superior — nu aparțin așezărilor tripoliene respective. Ele sînt cu siguranță posterioare, și probabil că în felul acesta se explică și faptul că au fost găsite la suprafață și în stratul superior (I), la nivelul

¹ Aceste precizări au fost făcute de noi încă din anul 1957, cu prilejul discuțiilor pe marginea comunicării lui A. Florescu la Sesiunea Generală a Academiei R.P.R., Secția de istorie veche (comunicare care constituie nucleul studiului său publicat în *Dacia*, N.S., III, 1959). Florescu amintește de aceste precizări ale noastre (*ibidem*, nota 126), dar nu trage și concluzia care se impune. Căci este clar că nu este suficient să spui — cum face Florescu (*ibidem*, p. 100) că « documentarea topoarelor de silex în stratul Cucuteni A-B de la Polivanov-Iar ni se pare cu atît mai stranie cu cît această așezare este singura, din totalul stațiunilor din aceeași vreme, cercetate pînă în prezent, pe întreaga arie de răspîndire a ceramicii pictate care prezintă o asemenea particularitate » (*ibidem*, p. 100), ci trebuie să se încerce explicarea unei asemenea situații, tocmai pentru că este « stranie »!

² Florescu crede că « topoarele de silex de la Polivanov-Iar ar putea fi considerate ca tripoliene dar numai în măsura în care au fost lucrate într-o așezare tripoliană, ceea ce nu implică, cîtuși de puțin, atribuirea lor specificului complexului eneolitic dintre Carpați și Nipru » (*К вопросу . . .*, p. 94). Ni se pare însă că această restricție nu poate rezolva problema, deoarece este imposibil să admitem că în așezările tripoliene de pe malul cursului superior al Nistrului se prelucrau în număr uriaș unelte. . . nespecifice culturii respective și mai ales unelte destinate schimbului! De altfel, chiar cu această restricție, Florescu contrazice punctul de vedere al T. Passck, care — după descoperirea atelierelor de la Polivanov-Iar — a afirmat că în felul acesta s-a ajuns la cunoașterea unor unelte de producție (destinate agriculturii) specifice culturii Tripolie.

³ Aceeași constatare a fost făcută și de A. Florescu (*К вопросу . . .*, p. 93, nota 77).

platformelor de lut ars, cît și în stratul mediu (II), în partea de sus a unui bordei. Lăsînd deocamdată în afara discuției problema existenței bordeielor într-o așezare cucuteniano-tripoliană din faza Cucuteni A-B (se știe de altfel că peste tot unde s-a săpat pe scară mai întinsă s-au descoperit pentru această vreme numai locuințe de suprafață, cu sau fără platforme), ni se pare semnificativ faptul că în bordeiul nr. 13 masa cea mai mare a uneltelor de silex ale atelierului se află la nivelul « orizontului II » și nu la nivelul « orizontului III », adică pe fundul bordeiului, cum ne-am fi așteptat, dacă toate resturile găsite în zona acestui bordei ar fi fost contemporane.

De aceea credem că aceste « ateliere » sînt *posterioare* așezărilor tripoliene de la Nistru; această interpretare ar explica eventual de ce se găsesc la suprafață atît de multe piese – inclusiv numeroase unelte întregi – ca și faptul că atelierele cu mii de piese masate pe spații reduse se află la adîncimi diferite, corespunzînd atît nivelului « orizontului I » cît și aceuia al « orizontului II ». Sîntem înclinați de altfel să credem că aceste « ateliere » sînt situate în gropi *posterioare*, săpate pînă la adîncimi diferite de meșterii care și-au ales aceste locuri drept amplasament pentru atelierele lor.

Dacă această ultimă interpretare a noastră este exactă și dacă topoarele de silex de aci sînt *posterioare* așezărilor cucuteniano-tripoliene, atunci firește că și ipoteza mai veche a lui M. I. Rudinski și a lui V. I. Ravdonikas, care atribuiseră neoliticului preceramic, respectiv perioadei campigniene, unelte similare descoperite întîmplător pe valea superioară a Nistrului, nu se mai poate susține¹. Cel mult s-ar putea vorbi despre tehnica campigniană, și eventual de tradiție campigniană (cum socotește colegul C. S. Nicolăescu-Plopșor), deși pentru transmiterea unei asemenea tehnici ar trebui să găsim și verigile intermediare, care pînă acum par a lipsi cu totul atît în cultura ceramicii liniare, pătrunsă pînă la Nistrul superior, cît și în toate fazele precucuteniene.

În orice caz, această concluzie înlătură și contradicțiile aparente dintre descoperirile de la Polivanov-Iar și toate celelalte constatări făcute în așezări aparținînd aceluiași faze pe care le reprezintă straturile I și II din această localitate, așezări din care topoarele de silex lipsesc cu desăvîrșire. Iar în felul acesta dispare orice bază pentru fixarea în vremea fazei Cucuteni A-B a limitei cronologice inferioare a pătrunderii acestor topoare în aria cucuteniană.

Și mai putem presupune atunci – chiar cu titlu de ipoteză – că această pătrundere ar putea fi legată într-o măsură oarecare și de « elementele Cucuteni C... pătrunse încă din vremea corespunzătoare fazei Cucuteni A-B »?². După părerea noastră nici această presupunere nu poate fi acceptată, căci dacă elementele cărora li se datorește prezența ceramicii denumită (așa de impropriu) Cucuteni C ar fi adus cu ele și topoarele de silex, acestea din urmă ar fi trebuit să se găsească în așezări din faza Cucuteni A-B și din faza Cucuteni B, ceea ce – după cum am văzut – nu este cazul.

În schimb celelalte două concluzii formulate de A. Florescu ni se par întemeiate. De vreme ce atît la Horodiștea, în Moldova de nord³ cît și la Gorodsk⁴

¹ Bibliografia la T. Passek, *Трипольские поселения на Днестре*, în KS, XXXII, 1950, p. 40 – 56.

² A. Florescu *К вопросу...*, p. 100.

³ Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiștea sur le Pruth*, în *Dacia*, IX–X, 1941–1944, p. 127–163 (v. fig. 18, p. 157).

⁴ *Трипольська культура*, I, Kiev, 1941, fig. 264.

și în alte așezări similare¹ de la răsărit de Nistru se întilnesc destul de frecvent topoare de silex, este sigur că prezența topoarelor de silex în Moldova poate fi legată și de cultura Horodiștea-Gorodsk. Iar descoperirea topoarelor de silex și în mormintele în cutie de piatră din Moldova apuseană (între Siret și Carpați), « absolut identice aceloră aparținând culturii Bugului nordic răspîndită în Volhînia, Podolia și Galiția Orientală », dovedește că aceste unelte trebuie puse în legătură și cu pătrunderea unor triburi ale purtătorilor culturii Bugului nordic în Moldova, fără însă ca acestea să fi prilejuit adoptarea topoarelor de silex de către triburile cucuteniene.

Dimpotrivă, credem că se poate afirma că aceste unelte le-au fost cu totul străine triburilor cucuteniene pînă la sfîrșitul evoluției culturii lor materiale, ele neapărînd în teritoriul lor de răspîndire decît o dată cu pătrunderea — probabil violentă — a unor triburi ale culturii Bugului nordic și a triburilor culturii Horodiștea-Gorodsk. Elementele răsăritene cărora li se poate atribui ceramica de tip Cucuteni C (pătrunse și în spațiul de la vest de Prut încă din faza Cucuteni A-B) nu au reprezentat decît slabe infiltrații etnice, care nu au adus însă cu ele nici măcar folosirea sporadică a topoarelor de silex.

★

Înainte de a încheia aceste scurte precizări, se cuvine să ne oprim pe scurt și asupra altui aspect al topoarelor neolitice de silex din R. P. Romîna, adus în discuție de A. Florescu. Într-adevăr, d-sa s-a referit pe scurt și la topoarele de silex din cultura Gumelnița de la sud de Carpații Meridionali. Și cu toate că este înclinat să le considere specifice complexului neo-eneolitic carpato-balcanic de tip Gumelnița, colegul ieșean spune totuși că deși « este prematur să credem că prezența topoarelor de silex din Cîmpia Munteană s-ar explica prin fenomene exact identice aceloră din Moldova », totuși unele fapte ar constitui « un indiciu că această chestiune nu poate fi tratată numai în cadrele stricte ale culturii Gumelnița și că ele trebuie avute în vedere pentru rezolvarea justă a unei asemenea probleme »². Aceste fapte ar consta pe de o parte din lipsa topoarelor de silex din cultura Boian — care se află la originea culturii Gumelnița — , iar pe de altă parte în prezența unor elemente șnurceramice în provincia de la sud de Carpați în sinul așezărilor gumelnițene, precum și a unor depuneri ceramice similare aceloră Gorodsk din Moldova³.

Credem însă că acest aspect al problemei nu a fost suficient adîncit de A. Florescu. Faptele la care se referă (amintite de noi mai sus), indiferent care va fi în cele din urmă justa lor interpretare, privesc o perioadă *post-gumelnițeană* sau în cel mai bun caz o fază *tîrzie* gumelnițeană. În schimb topoarele de silex apar în cultura Gumelnița cel puțin începînd cu faza A₂, contemporană cu faza Cucuteni A. Aceasta înseamnă însă că ele apar cu multe sute de ani înaintea faptelor de care crede A. Florescu că ar putea fi legate într-un fel sau altul, după cum sînt anterioare cu tot atîtea secole apariției topoarelor de silex în Moldova. Este deci evident că topoarele de silex din cultura Gumelnița nu pot fi explicate în nici un caz prin vreunul dintre fenomenele ce pot fi invocate — cu mai multă

¹ T. Passek, *Периодизация . . .*, p. 157 și urm.

² A. Florescu, *К вопросу . . .*, p. 97.

³ *Ibidem*, p. 96—97.

sau mai puțină dreptate — pentru lămurirea uneltelor de acest fel din Moldova. Desigur, pînă acum nu s-a studiat în chip mai detaliat problema apariției acestor unelte în neoliticul tîrziu din valea inferioară a Dunării, deși ele lipsesc în această regiune în fazele anterioare (neoliticul mijlociu și vechi). Dar aceasta nu înseamnă că ar trebui exclusă explicarea lor printr-o invenție locală, spontană, independentă atît de tradiția campigniană (cu mult prea îndepărtată) cit și de influențele nordice; ba chiar dimpotrivă. Căci avînd în vedere aspectul de nuclee lunguiețe pe care îl au destul de multe topoare de silex gumelnițene, ni se pare foarte probabil că toporul de silex al culturii Gumelnița să se fi născut la fața locului prin ascuțirea și folosirea mai întii ca unealtă de lovit și apoi de tăiat a acestor nuclee lungi, de pe care se desprinseseră cu dibăcie splendidele lame de silex gumelnițene, cu care nu pot rivaliza nici unele dintre lamele culturilor neolitice contemporane și vecine.

În felul acesta s-ar explica și variantele relativ numeroase ale acestor topoare, care sînt de altfel *exclusiv cioplite*, nereprezentînd niciodată vreun început de adevărată șlefuire, cum crezusem noi înșine acum mai bine de treizeci de ani. Iar unul dintre factorii esențiali care au contribuit la inventarea topoarelor de silex gumelnițene este însăși prezența materiei prime abundente și de bună calitate în platforma prebalcanică de pe malul drept al Dunării, adică în plin teritoriu de răspîndire al triburilor culturii Gumelnița¹.

Oricum ar fi, trebuie să recunoaștem că aducerea în discuție a acestor probleme a fost foarte bine venită, meritul lui A. Florescu fiind nu numai acela de a fi adunat toate datele pînă acum cunoscute cu privire la topoarele de silex din Moldova, dar și de a fi încercat să găsească explicația acestui fenomen și în parte chiar să și reușească. Nu este nici o îndoială că și în această problemă, ca în altele altele, cercetările viitoare vor avea menirea să ducă la concluzii complete și definitive.

VLADIMIR DUMITRESCU

К ВОПРОСУ О КРЕМНЕВЫХ ТОПОРАХ ИЗ МОЛДОВЫ

РЕЗЮМЕ

Рассмотрев выводы, сделанные недавно А. Флореску в одной из статей, опубликованной в III томе *Dacia*, относительно кремневых топоров конца неолита из Молдовы, автор считает, что из предположений Флореску могут быть приняты лишь некоторые.

¹ În ceea ce privește cele două topoare de silex de la Casimcea (Dobrogea), pe care de asemenea le discută A. Florescu, ne-am spus cu alte prilejuri părerea, ca și asupra întregului complex cărora le aparțin, așa întit nu mai revenim aici (cf. Vladimir Dumitrescu și colaboratori, *Hăbășești*, București, 1954, p. 542; Vladimir Dumitrescu, *Citeva precizări cu privire la sceptrele în formă de capete de cal din R. P. Romînd și U.R.S.S.*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 930 și urm.; idem, *Le dépôt d'objets de parure de Hăbășești et le problème des rapports entre les tribus de la civilisation de Cucuteni et les tribus des steppes pontiques*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 91 și urm.).

Действительно, нет никакого достоверного доказательства того, что они могли появиться еще во время фазы Кукутень А=В, так как в поселении из Траяна, которое относится к этой фазе и в котором было раскопано много тысяч квадратных метров, не найдено подобных орудий; они не были обнаружены и в поселении из Корлэтець, относящемся к этой же фазе. Открытия в Поливановом Яру на Днестре, которые Т. Пассек приписывает фазе трипольской культуры, соответствующей фазе Кукутень А В, нельзя считать доказательством, так как очень возможно, что они происходят из более поздних мастерских, находившихся на месте одного из трипольских поселений. В том, что касается немногих кремневых топоров, о которых известно, что они открыты на поселениях, относящихся к фазе Кукутень В, надо сказать, что и они не принадлежат с абсолютной достоверностью этой культуре. Предполагаемый фрагмент кремневого топора из Дрэгушень принадлежит другому орудью, не топору, а экземпляры из эпонимического поселения в Кукутени могут с успехом принадлежать более поздним отложениям в этом месте, так как известно, что на этом поселении были открыты погребения и другие более поздние следы культуры Кукутень. Поэтому проникновение кремневых топоров на северо-восток, в Молдову нельзя никоим образом связывать с элементами, характерными для культуры Кукутень С.

Зато другие выводы Флореску, повидимому, обоснованы. Поскольку в поселениях типа Городск-Хородиштя встречаются довольно часто кремневые топоры, в достаточной степени вероятно, что наличие этих орудий в Молдове может быть связано именно с проникновением с востока племен носителей этой культуры. А открытие кремневых топоров в погребениях в каменных ящиках в Западной Молдове доказывает, что эти орудия должны быть поставлены в связь и с проникновением в Молдову нескольких племен, носителей культуры северного Буга. Но эти кремневые топоры не были освоены кукутенскими племенами до конца эволюции их культуры, и они появились на территории Молдовы лишь одновременно с проникновением некоторых племен культуры Северного Буга и племен культуры Хородиштя-Городск — то есть после прекращения существования культуры Кукутень.

SUR LE PROBLÈME DES HACHES EN SILEX DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Au sujet d'une étude de A. Florescu, parue dans *Dacia*, N.S., III, sur les haches en silex de la fin du néolithique en Moldavie, l'auteur estime que seulement certaines des conclusions formulées dans cet article sont admissibles.

En effet, il n'existe aucun indice certain permettant d'assigner les pièces en question à la phase Cucuteni A-B, étant donné que l'on n'en a découvert ni dans l'établissement de Traian, qui appartient à cette phase et a été fouillé sur une surface de plusieurs milliers de mètres carrés, ni dans l'établissement

contemporain de Corlăteni. Les découvertes de Polivanov-Iar, sur le Dniester, que T. Passek assigne à une phase de la civilisation de Tripolie correspondant à la phase Cucuteni A-B, ne peuvent être considérées comme concluantes, étant donné qu'elles proviennent très probablement d'ateliers plus tardifs, installés sur l'emplacement d'une station tripolienne. Quant aux rares haches en silex découvertes dans des établissements de la phase Cucuteni B, celles-ci n'appartiennent pas non plus de façon certaine à cette civilisation. Le soi-disant fragment de hache en silex de Drăgușeni provient en réalité d'un autre outil, et les exemplaires de l'établissement éponyme de Cucuteni peuvent parfaitement appartenir à des dépôts plus tardifs, puisque – ainsi qu'on le sait – on a découvert dans ce site des tombes et d'autres restes postérieurs à la civilisation de Cucuteni. C'est justement pour cette raison qu'il n'est pas possible d'établir un rapport entre le fait de la pénétration en Moldavie, par voie du nord-est, des haches en silex, et les éléments désignés sous le terme impropre de Cucuteni C.

Par contre, les autres conclusions de A. Florescu paraissent fondées. Étant donné que les haches en silex se rencontrent assez fréquemment dans les établissements du type Gorodsk-Horodiștea, il est plausible d'expliquer la présence de ces outils en Moldavie par la pénétration, toujours de l'est, des tribus de cette civilisation. Quant à la présence des haches en silex dans des tombes à ciste en pierre de la Moldavie occidentale, il faut y voir la preuve d'une autre infiltration de tribus en Moldavie : celle des porteurs de la civilisation du Boug septentrional. Mais à aucun moment, jusqu'à la fin de son évolution, les tribus de la civilisation cucuténienne n'ont adopté les haches en silex, celles-ci n'apparaissant sur le territoire de la Moldavie que lors de la pénétration des tribus de la civilisation du Boug septentrional et de celles de la civilisation Gorodsk-Horodiștea, c'est-à-dire après la fin de la civilisation de Cucuteni.
